

«بازآفرینی خیابان مقدار قزوین؛ راهبردی برای امنیت و تعاملات اجتماعی مبتنی بر الگوهای رفتاری و منزلت فرهنگی»

جناب آقای دکتر نوید سعیدی رضوانی^۱، محمدرضا قائدامینی هارونی^۲

۱- عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد قزوین

۲- دانشجوی دکتری طراحی شهری

پیشگفتار

محله به عنوان یکی از بنیادی‌ترین واحدهای سازمان فضایی شهر، تنها مجموعه‌ای از بناها، معابر و کاربری‌ها نیست؛ بلکه بستر شکل‌گیری روابط روزمره، خاطره جمعی، احساس تعلق، امنیت و هویت اجتماعی ساکنان به شمار می‌آید. کیفیت محیطی محلات شهری، به‌ویژه در بافت‌های مسکونی، زمانی ارتقا می‌یابد که میان ساختار کالبدی فضا و الگوهای رفتاری، فرهنگی و اجتماعی ساکنان آن پیوندی معنادار برقرار شود. از این منظر، طراحی شهری صرفاً به سامان‌دهی فرم و کالبد محدود نمی‌شود، بلکه تلاشی برای تنظیم رابطه میان انسان، فضا و زندگی اجتماعی است.

پژوهش حاضر با عنوان «بازآفرینی خیابان مقدار قزوین؛ راهبردی برای امنیت و تعاملات اجتماعی مبتنی بر الگوهای رفتاری و منزلت فرهنگی» با تمرکز بر خیابان مقدار در محله کوثر شهر قزوین شکل گرفته است. این محور، به دلیل نقش ارتباطی، همجواری با فضاهای خدماتی و مسکونی، وجود زمین‌های بایر، جداره‌های نسبتاً صلب و نیاز هم‌زمان ساکنان به امنیت، آرامش، حریمیت و تعاملات کنترل‌شده، نمونه‌ای مناسب برای بررسی رابطه میان کالبد شهری و رفتار اجتماعی محسوب می‌شود.

محله کوثر، به واسطه ترکیب اجتماعی خاص ساکنان خود، از جمله خانواده‌های برخوردار از جایگاه علمی، اداری و قضایی، واجد ویژگی‌هایی است که آن را از بسیاری از محلات متعارف متمایز می‌سازد. در چنین بستری، طراحی شهری باید بتواند میان دو مطالبه مهم تعادل برقرار کند: از یک سو صیانت از حریم خصوصی، آرامش سکونتی و شأن اجتماعی ساکنان و از سوی دیگر تقویت حضورپذیری، تعاملات همسایگی و نظارت طبیعی در فضای عمومی. بنابراین، پرسش اصلی این پژوهش آن است که چگونه می‌توان خیابان مقدار را از یک محور عمدتاً عبوری به فضایی محله‌پایه، پاسخ‌ده، امن و واجد ظرفیت تعاملات اجتماعی تبدیل کرد، بی‌آنکه اصل حریمیت و آرامش محیط مسکونی تضعیف شود. در این پژوهش، تلاش شده است با اتکا به مبانی نظری طراحی شهری و رفتار محیطی، از جمله نظریه فضای قابل دفاع اسکار نیومن، نظریه زندگی میان ساختمان‌ها یا ن‌گیل، مفهوم چشم‌های ناظر بر خیابان جین جیکوبز، نظریه تصویر ذهنی شهر کوین لینچ، و همچنین اصول حریمیت در معماری ایرانی-اسلامی، چارچوبی برای تحلیل و بازآفرینی خیابان مقدار ارائه شود. این چارچوب، امنیت را نه صرفاً از مسیر کنترل فیزیکی و انسداد، بلکه از طریق

دانشجویان معماری و شهرسازی ایران

5th Iranian Architecture and
Urbanism Students
International Conference

حضور فعال، تعریف قلمرو، تقویت دیدپذیری، ارتقای کیفیت پیاده‌مداری و ایجاد فضاهای مکث و تعامل اجتماعی دنبال می‌کند. روش کار در این گزارش بر پایه شناخت میدانی، تحلیل کالبدی، بررسی زمینه‌های اجتماعی و رفتاری، نقشه‌برداری رفتاری، تحلیل SWOT و تدوین راهبردهای طراحی شهری استوار است. بر این اساس، ابتدا مسئله و محدوده پژوهش تبیین شده، سپس ویژگی‌های سایت، زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی، الگوهای رفتاری، نقاط ضعف و قوت، فرصت‌ها و تهدیدها بررسی شده‌اند. در ادامه، با اتکا به یافته‌های تحلیلی، راهکارهایی برای فعال‌سازی زمین‌های بایر، ارتقای کیفیت پیاده‌روها، تقویت فضاهای مکث، بهبود جداره‌ها، افزایش نظارت طبیعی، حفظ حریمیت و شکل‌دهی به قرارگاه‌های رفتاری ارائه شده است. اهمیت این پژوهش در آن است که خیابان مقدار را نه به عنوان یک مسیر عبوری، بلکه به عنوان بخشی از زندگی روزمره ساکنان و بستری برای تحقق امنیت مدنی، تعاملات اجتماعی و هویت محلی مورد توجه قرار می‌دهد. در این نگاه، زمین‌های بایر و فضاهای کم‌فعال نه به عنوان تهدید، بلکه به عنوان ظرفیت‌هایی برای ایجاد پلازاهای کوچک‌مقیاس، باغچه‌های مشارکتی و گره‌های اجتماعی محلی تلقی می‌شوند. همچنین جداره‌های شهری، ورودی‌ها، پیش‌فضاها و مسیرهای پیاده به عنوان عناصری مؤثر در تنظیم رابطه میان فضای عمومی و خصوصی بازتعریف می‌شوند. در نهایت، این گزارش می‌کوشد نشان دهد که بازآفرینی موفق در مقیاس محله، تنها با مداخله کالبدی محقق نمی‌شود، بلکه نیازمند درک دقیق از فرهنگ سکونت، رفتارهای روزمره، منزلت اجتماعی و نیازهای ادراکی ساکنان است. از این رو، خیابان مقدار می‌تواند به الگویی از **خیابان محلی پاسخده** در شهر قزوین تبدیل شود؛ الگویی که در آن امنیت، سرزندگی، حریمیت و تعاملات اجتماعی نه در تقابل با یکدیگر، بلکه در قالب یک نظام فضایی هماهنگ و زمینه‌گرا عمل می‌کنند.

دانشجویان معماری و شهرسازی ایران

5th Iranian Architecture and
Urbanism Students
International Conference

این پژوهش با راهنمایی و نظارت استاد گرانقدر، جناب آقای دکتر نوید سعیدی رضوانی، و در چارچوب مطالعات دوره دکتری طراحی شهری در دانشگاه آزاد اسلامی واحد قزوین، گروه معماری و شهرسازی تهیه شده است. امید است نتایج آن بتواند ضمن کمک به ارتقای کیفیت محیطی محله کوثر، در تدوین رویکردهای مشابه برای بازآفرینی محلات مسکونی شهر قزوین و سایر شهرهای ایران نیز مورد استفاده قرار گیرد.

بازآفرینی خیابان خیابان مقدار قزوین

طراحی شهری مبتنی بر الگوهای
رفتاری، امنیت و تعاملات اجتماعی

محله کوثر، قزوین

دانشجویان معماری و شهرسازی ایران

5th Iranian Architecture and
Urbanism Students
International Conference

۱. بیان مسئله

۱-۱ ابعاد مسئله

محلّه به عنوان یکی از مهم‌ترین واحدهای سازمان فضایی شهر، بستری برای شکل‌گیری تعاملات اجتماعی، روابط همسایگی و فعالیت‌های روزمره ساکنان محسوب می‌شود. کیفیت فضاهای محلّه‌ای می‌تواند نقش مهمی در میزان حضور اجتماعی، احساس تعلق، امنیت و رضایت ساکنان از محیط زندگی ایفا کند. در صورتی که ساختار کالبدی محلّه نتواند پاسخگوی نیازهای رفتاری و اجتماعی ساکنان باشد، بخشی از ظرفیت‌های اجتماعی و محیطی آن کاهش یافته و فضاهای به محیط‌هایی صرفاً عبوری تبدیل می‌شوند. محلّه کوثر در شهر قزوین از جمله محلات نسبتاً جدید شهری است که بخش قابل توجهی از ساکنان آن را خانواده‌هایی با سطح تحصیلات و موقعیت شغلی بالا تشکیل می‌دهند. این محلّه از نظر ساختار معابر، سکونت‌پذیری و دسترسی به خدمات محلی در وضعیت نسبتاً مناسبی قرار دارد. با این حال بررسی‌های اولیه نشان می‌دهد که در برخی بخش‌های محلّه، به‌ویژه در محور خیابان مقداد، میان ساختار فضایی محیط و نحوه استفاده ساکنان از فضا نوعی ناهماهنگی مشاهده می‌شود. خیابان مقداد علاوه بر نقش ارتباطی، یکی از محورهای مهم حرکت و حضور ساکنان در محلّه محسوب می‌شود. وجود برخی کاربری‌های محلی، دسترسی به معابر مسکونی و ارتباط با فضاهای عمومی محلّه موجب شده است که این محور در زندگی روزمره ساکنان نقش قابل توجهی داشته باشد. با این حال در بخش‌هایی از این محور، کیفیت برخی عناصر فضایی مانند پیاده‌روها، جداره‌های ساختمانی، فضاهای مکث و فضاهای عمومی به گونه‌ای است که امکان شکل‌گیری فعالیت‌های اجتماعی و حضور طولانی‌تر کاربران را محدود می‌کند. از سوی دیگر وجود برخی زمین‌های بایر یا فضاهای کم‌فعال در اطراف این محور، یکنواختی برخی جداره‌ها و محدود بودن فضاهای مکث و تعامل اجتماعی در امتداد مسیر، می‌تواند موجب کاهش سرزندگی محیطی شود. در چنین شرایطی فضا بیشتر به عنوان مسیر عبور مورد استفاده قرار می‌گیرد و نقش آن در شکل‌گیری تعاملات اجتماعی و فعالیت‌های اختیاری کاهش می‌یابد. بر این اساس مسئله اصلی این پژوهش را می‌توان بررسی رابطه میان ویژگی‌های فضایی محور خیابان مقداد در محلّه کوثر و نحوه حضور و رفتار ساکنان در این فضا دانست. شناخت این رابطه می‌تواند به درک بهتر کیفیت محیطی این محور و ارائه راهکارهایی برای بهبود عملکرد فضایی و اجتماعی آن کمک کند. با این حال بررسی‌های میدانی و تحلیل شیت‌های تهیه‌شده نشان می‌دهد که در برخی بخش‌های محلّه، میان الگوی فضایی محلّه و شیوه زندگی ساکنان نوعی ناهماهنگی وجود دارد. در حالی که ساکنان خیابان مقداد در این محلّه به آرامش، امنیت و حفظ حریم خصوصی اهمیت زیادی می‌دهند، برخی فضاهای جانبی خیابان مقداد از نظر کالبدی قادر به پاسخ‌گویی کامل به این نیازها نیستند. از سوی دیگر در بعضی قسمت‌های منتهی به خیابان مقداد، فضاهایی مانند زمین‌های بایر، کوچه‌های کم‌کیفیت، جداره‌های یکنواخت و پیاده‌روهای محدود مشاهده می‌شود که باعث کاهش سرزندگی و حضور اجتماعی در این فضاها شده است. این شرایط می‌تواند در درازمدت بر کیفیت محیطی و احساس تعلق ساکنان تأثیر بگذارد.

بنابراین مسئله اصلی این پژوهش را می‌توان عدم تطابق کامل میان ساختار فضایی محله و الگوهای رفتاری ساکنان دانست؛ مسئله‌ای که در موضوعاتی مانند حریم، امنیت، تعامل اجتماعی، کیفیت حرکت پیاده و استفاده از فضاهای عمومی خود را نشان می‌دهد.

۲-۱ حدود مسئله

محدوده مورد مطالعه این پژوهش در شهر قزوین و در محله کوثر قرار دارد و تمرکز اصلی آن بر محور خیابان مقداد است. این خیابان یکی از محورهای مهم دسترسی در محله به شمار می‌آید و بخشی از حرکت‌های روزمره ساکنان در امتداد آن انجام می‌شود.

خیابان مقداد علاوه بر نقش ارتباطی، به دلیل اتصال به معابر فرعی مسکونی و دسترسی به برخی کاربری‌های محلی، بستری برای شکل‌گیری فعالیت‌های روزمره ساکنان محسوب می‌شود. در امتداد این محور برخی خدمات محلی مانند نانوايي، خدمات روزمره و دسترسی به فضاهای مذهبی و پارک محله وجود دارد که موجب حضور و رفت‌وآمد ساکنان در ساعات مختلف روز می‌شود. (مطابق با نقشه ساختار کالبدی در شکل ۱) تمرکز اصلی طراحی بر محور خیابان مقداد و فضاهای مفصلی است که این خیابان را به کوچه‌های بن‌بست مسکونی و زمین‌های بایر پیرامونی متصل می‌کنند؛ چرا که این گره‌های فضایی، بیشترین پتانسیل را برای تبدیل شدن به قرارگاه‌های رفتاری و ارتقای تعاملات اجتماعی ساکنان دارا هستند. محدوده مطالعه شامل بدنه‌های شهری، پیاده‌روها، تقاطع‌ها، فضاهای باز و معابر فرعی متصل به خیابان مقداد در محله کوثر است. که به عنوان یکی از شریان‌های اصلی و ستون فقرات محله شناخته می‌شود.

۳-۱ جنبه‌های مجهول و مبهم

در مطالعات طراحی شهری تأکید می‌شود که کیفیت فضاهای شهری تنها به ویژگی‌های کالبدی آن‌ها محدود نمی‌شود، بلکه نحوه استفاده کاربران از فضا نیز نقش مهمی در تعیین کیفیت محیطی دارد. یان گیل معتقد است که فضاهای شهری زمانی سرزنده و فعال می‌شوند که شرایط لازم برای شکل‌گیری فعالیت‌های اختیاری و اجتماعی در کنار فعالیت‌های ضروری فراهم شود (Gehl, ۲۰۱۱). در فضاهایی که تنها برای عبور طراحی شده‌اند، میزان حضور و تعامل اجتماعی کاهش می‌یابد. از سوی دیگر، اسکار نیومن در نظریه «فضای قابل دفاع» بیان می‌کند که سازمان فضایی محیط می‌تواند بر شکل‌گیری حس مالکیت اجتماعی، نظارت طبیعی و امنیت محیطی تأثیر بگذارد (Newman, ۱۹۷۲). در محیط‌هایی که مرز میان فضاهای عمومی و خصوصی به وضوح تعریف نشده باشد، احتمال کاهش حس تعلق و مسئولیت‌پذیری نسبت به فضا افزایش می‌یابد. با توجه به این دیدگاه‌ها، در بررسی محور خیابان مقداد در محله کوثر برخی پرسش‌ها و ابهامات مطرح می‌شود که نیازمند بررسی دقیق‌تر هستند، از جمله:

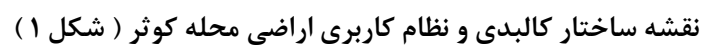
- الگوی حرکت و حضور ساکنان در امتداد خیابان مقداد چگونه شکل می‌گیرد؟
- کدام بخش‌های این محور بیشترین میزان مکث و تعامل اجتماعی را دارند؟
- چه عواملی باعث شده است برخی فضاهای اطراف این محور کمتر مورد استفاده قرار گیرند؟
- ساختار فضایی و کیفیت جداره‌های شهری چه تأثیری بر حضور اجتماعی در این محور دارند؟

دانشجویان معماری و شهرسازی ایران

5th Iranian Architecture and
Urbanism Students
International Conference

- آیا فضاهای موجود در امتداد خیابان مقدار توان پاسخگویی به نیازهای رفتاری و اجتماعی ساکنان محله را دارند؟

پاسخ به این پرسش‌ها می‌تواند درک دقیق‌تری از رابطه میان ساختار فضایی محور خیابان مقدار و رفتار کاربران در این فضا فراهم کند. با وجود شناخت نسبی از ساختار کالبدی محله، این پژوهش با پرسش‌ها و ابهاماتی روبروست که پاسخ به آن‌ها ضرورت بازطراحی را تبیین می‌کند. مجهول اصلی در این میان، چگونگی دستیابی به یک «تعادل فضایی» میان دو نیاز متضاد یعنی «حفظ منزلت و حریمیت اجتماعی» و «ارتقای تعاملات جمعی» است. ابهام موجود در این است که کالبد فعلی تا چه حد توانسته است «تصویر ذهنی» ساکنان از یک محیط امن و باوقار را پوشش دهد و در مقابل، کدام ویژگی‌های فیزیکی (نظیر کیفیت جداره‌ها، عرض معابر یا نوع مصالح) به طور مستقیم مانع از حضور اختیاری ساکنان در فضا شده است؟ علاوه بر این، نقش زمین‌های بایر و فضاهای رها شده به عنوان گسست‌های کالبدی در کاهش امنیت بصری و ایجاد ناهماهنگی رفتاری، از دیگر جنبه‌های مبهمی است که نیاز به تحلیل دقیق پیکره‌بندی فضایی (بر اساس شکل ۳) و استخراج راهکارهای طراحی برای تبدیل این تهدیدها به فرصت‌های جمعی دارد. در واقع، ابهام در این است که چگونه می‌توان بدون تغییر در ماهیت مسکونی و آرام محله، کیفیت‌های «مکان‌ساز» را به محور مقدار تبدیل کرد تا از یک مسیر صرفاً عملکردی به فضایی برای حیات مدنی ساکنان تبدیل شود.

- ساختار و سازمان فضایی معابر
- کیفیت و عرض پیاده‌روها ، میزان پیوستگی در محور خیابان مقداد
- وضعیت جداره‌های شهری و کیفیت نفوذپذیری جداره های شهری

- وجود یا نبود فضاهای مکث و نشستن ، مبلمان شهری
- حضور کاربری‌های محلی و خدماتی
- میزان حضور و حرکت پیاده در فضا
- نحوه شکل‌گیری تعاملات اجتماعی در محیط و تعاملات چهره به چهره
- وجود فضاهای بایر یا کم‌فعال در امتداد محور خیابان مقدار ، وضعیت پتانسیل این زمینها
- احساس امنیت محیطی
- صیانت از حریم
- سلسله مراتب دسترسی فضایی

۱-۵ منظور (هدف پژوهش)

هدف اصلی این پژوهش بررسی و شناخت کیفیت فضایی خیابان مقدار و کوچه‌های جانبی آن در محله کوثر شهر قزوین و تحلیل تأثیر ویژگی‌های کالبدی این فضا بر نحوه حضور، تعاملات اجتماعی و احساس امنیت ساکنان است.

در بسیاری از محلات شهری، فضاهای معابر محلی علاوه بر نقش دسترسی، بستر شکل‌گیری بخشی از تعاملات روزمره همسایگان، حضور کودکان، گفت‌وگوهای کوتاه و نظارت اجتماعی بر محیط هستند. کیفیت طراحی این فضاها می‌تواند در افزایش یا کاهش میزان حضور ساکنان، شکل‌گیری روابط همسایگی و همچنین احساس امنیت محیطی نقش مهمی داشته باشد.

در این راستا، این پژوهش تلاش می‌کند با بررسی ویژگی‌های فضایی خیابان مقدار و کوچه‌های متصل به آن، نحوه استفاده ساکنان از این فضاها و الگوهای رفتاری موجود را شناسایی کرده و بر اساس نتایج به‌دست‌آمده، راهکارهایی در حوزه طراحی شهری برای بهبود کیفیت محیطی، تقویت تعاملات همسایگی، افزایش نظارت طبیعی و ارتقای امنیت و سرزندگی فضا ارائه دهد. در واقع هدف بازتعریف هویت فضایی خیابان مقدار از یک مسیر گذار و پیاده‌روی صرف به یک «عرصه عمومی چندعملکردی و پاسخده» است که در آن، کالبد به عنوان ابزاری بنیادین برای تلاقی امنیت، حریمیت و تعاملات اجتماعی عمل می‌کند. در این پروژه در پی آن هستیم که با بهره‌گیری از ظرفیت‌های کالبدی محور، فضایی کاربردی و معنادار خلق نماییم که ضمن صیانت از منزلت و حریم خصوصی ساکنان خیابان مقدار، بستری امن برای فعالیت‌های اختیاری فراهم آورده و امنیت محیطی را نه از طریق انسداد فیزیکی، بلکه از مسیر تقویت نظارت طبیعی و حضور فعال در فضا تأمین کند. در واقع، منظور نهایی تبدیل این محور به منظومه‌ای از قرارگاه‌های رفتاری است که با پاسخگویی به نیازهای عملکردی و فرهنگی، پیوند میان کالبد و ساختار اجتماعی محله کوثر را تقویت کرده و خیلان مقدار را به عنصری حیات‌بخش و هویت‌آفرین ارتقا دهد. در این راستا پژوهش تلاش می‌کند با تحلیل ساختار کالبدی محور، مشاهده نحوه استفاده کاربران از فضا و بررسی زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی محله، به درک بهتری از عملکرد فضایی این محور دست یابد و راهکارهایی برای ارتقای کیفیت محیطی، افزایش سرزندگی فضا و تقویت تعاملات اجتماعی در آن ارائه کند.

دانشجویان معماری و شهرسازی ایران

5th Iranian Architecture and
Urbanism Students
International Conference

نقشه قرارگاه‌های رفتاری و توزیع فعالیت‌های اجتماعی (شکل ۲)

۲. انتخاب سایت

سایت مورد مطالعه در این پروژه خیابان مقدار واقع در محله کوثر (محله قضا) در شهر قزوین است. این محله در بخش شمالی شهر و در محدوده منطقه مینودر قرار دارد و از جمله محلات نسبتاً جدید شهر محسوب می‌شود.

دانشجویان معماری و شهرسازی ایران

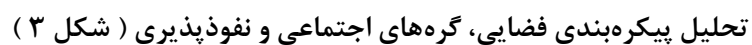
5th Iranian Architecture and
Urbanism Students
International Conference

اراضی اولیه این محدوده در گذشته بخشی از باغ‌های اطراف قزوین بوده که به تدریج در قالب تعاونی‌های مسکن به بافت مسکونی تبدیل شده است. بخش قابل توجهی از واحدهای مسکونی این محله توسط تعاونی‌های وابسته به برخی نهادهای دولتی ساخته شده و به همین دلیل ترکیب اجتماعی خاصی در میان ساکنان آن شکل گرفته است. انتخاب سایت پژوهش بر اساس وجود یک مسئله شهری مشخص در مقیاس محله صورت گرفته است. محدوده مورد مطالعه، شامل ورودی خیابان مقداد و کوچه‌های جانبی آن در محله کوثر قزوین، به دلیل داشتن بافت مسکونی متراکم، شبکه معابر سلسله‌مراتبی، کوچه‌های بن‌بست، و حضور کانون‌های فعالیت محلی، واجد ظرفیت مناسب برای تحلیل طراحی شهری است. این محدوده از یک سو دارای هویت محلی و مقیاس انسانی است و از سوی دیگر، در برخی نقاط با چالش‌هایی مانند تداخل حرکت سواره و پیاده، ضعف خوانایی فضایی و نیاز به سامان‌دهی لبه‌ها مواجه است.

دلیل اصلی انتخاب این سایت آن است که در آن، رابطه میان امنیت، نفوذپذیری، تعامل اجتماعی و ساختار فضایی به‌خوبی قابل مشاهده است. وجود کوچه‌های بن‌بست و فضاهای نیمه‌خصوصی، زمینه‌ای برای بررسی مفهوم فضای قابل دفاع فراهم می‌کند؛ در حالی که بازارچه محلی و پارک، به‌عنوان گره‌های اجتماعی، امکان تحلیل زندگی میان ساختمان‌ها و کیفیت حضورپذیری را ایجاد می‌کنند. بنابراین، این سایت برای مطالعه پیوند میان کالبد، رفتار و ادراک فضایی بسیار مناسب است.

از نظر عملکردی نیز، ورودی خیابان مقداد به‌عنوان یک نقطه اتصال میان معابر اصلی و بافت داخلی محله، نقش مهمی در سازمان‌دهی تردد دارد. به همین دلیل، این محدوده تنها یک فضای عبوری نیست، بلکه بخشی از زندگی روزمره ساکنان را در خود جای داده و به‌صورت هم‌زمان، محل عبور، مکث، تعامل و نظارت اجتماعی است. همین چندلایه بودن عملکرد، آن را به یک سایت مناسب برای تحلیل و مداخله طراحی شهری تبدیل کرده است.

انتخاب جبهه غربی خیابان مقداد به دلیل تجانس اجتماعی ساکنان، وجود زمین‌های بایر با پتانسیل تبدیل به فضاهای جمعی و موقعیت استراتژیک آن به عنوان مفصل ارتباطی میان بازارچه محلی و بافت مسکونی (مطابق تحلیل‌های شکل ۱) صورت گرفته است.

۳. تحلیل سایت

در این مرحله، ویژگی‌های کالبدی و فضایی محله مورد بررسی قرار گرفته است تا شناخت دقیق‌تری از شرایط موجود به دست آید. تحلیل‌های استخراج شده از شکل ۳ نشان می‌دهد که پیکره‌بندی فضایی محله علیرغم نظم هندسی، با ضعف در پیوند میان لایه‌های درونی و فضاهای همگانی روبروست. لبه‌های صلب خیابان مقدار مانع از نفوذ جریان زندگی به عمق بافت شده و نقاط تلاقی با بازارچه، علیرغم سرزندگی، فاقد کیفیت‌های لازم برای مکث و تعامل هستند.

ساختار معابر : ساختار کلی محله بر اساس شبکه‌ای نسبتاً منظم از معابر شکل گرفته است. این شبکه دسترسی به بخش‌های مختلف محله را آسان کرده است، اما در برخی کوچه‌ها دیدهای طولانی و مستقیم تا انتهای معبر ایجاد شده است. در بعضی نقاط عرض پیاده‌رو محدود است و این موضوع باعث می‌شود عابران گاهی از سطح سواره رو استفاده کنند.

بافت ساختمانی : بافت ساختمانی محله عمدتاً مسکونی است و ساختمان‌ها دارای ارتفاع‌های متفاوت هستند. در برخی نقاط، اختلاف ارتفاع ساختمان‌ها باعث ایجاد اشراف بصری میان واحدهای مسکونی شده است که می‌تواند بر حریم خصوصی ساکنان تأثیر بگذارد.

کاربری‌ها : کاربری غالب در محله کوثر مسکونی است، اما در برخی نقاط کاربری‌های خدماتی و محلی نیز دیده می‌شود، از جمله:

- بازارچه محلی
- نانوايي
- خدمات محلی
- مسجد و حسینیه
- پارک محله

این کاربری‌ها نقش مهمی در شکل‌گیری فعالیت‌های روزمره ساکنان دارند.

زمین‌های بایر : در برخی بخش‌های محله زمین‌هایی وجود دارد که هنوز ساخته نشده‌اند یا به صورت رها شده باقی مانده‌اند. این زمین‌ها در حال حاضر کارکرد مشخصی ندارند و گاهی به فضای بی‌استفاده تبدیل شده‌اند.

دانشجویان معماری و شهرسازی ایران

5th Iranian Architecture and
Urbanism Students
International Conference

خیابان مقداد

محله کوثر، شهر قزوین

تحلیل کالبدی

خیابان مقداد به عنوان یکی از معابر مسکونی محله کوثر، دارای ویژگی‌های کالبدی و فضایی خاصی است که بر کیفیت زندگی امنیت و تعاملات اجتماعی تأثیرگذار است.

راهنمای نقشه

- ساختمان‌های مسکونی
- کاربری تجاری
- ورودی اصلی
- ورودی‌های فرعی (پن‌بیست)
- مسیر حرکت پیاده
- فضاهای نشیمن / پاکت سبز
- درختان موجود
- محدوده‌های امنیتی

تصاویر محدوده

نمایی از خیابان مقداد

فضاهای امنیتی و پاکت سبز

فضای امنیتی و پاکت سبز

Pedestrian Flow
مسیر حرکت پیاده
پیوستگی مسیر پیاده در امتداد خیابان
مقداد و ارتباط با فضاهای نشیمن و
ورودی‌های فرعی.

Security Zones
محدوده‌های امنیتی
نظارت طبیعی از طریق بنجرها و
پاکن‌های ساختمان‌ها و وجود تعاقبات
در فضاهای نیمه عمومی.

نقاط دید
جهت‌گیری به‌دوره و پاکت‌ها به سمت
خیابان و فضاهای عمومی، موجب افزایش
امنیت و تعاملات اجتماعی می‌شود.

الگوی دسترسی	کاربری‌ها	سطوح ارتفاعی	فضاهای سبز و نشیمن	نکات و پیشنهادات
دسترسی اصلی دسترسی فرعی (پن‌بیست) پن‌بیست	مسکونی تجاری خدماتی	۱ تا ۴ طبقه ۴ تا ۶ طبقه ۶ طبقه و بیشتر	درختان موجود پاکت‌های سبز و نشیمن	• تقویت ورودی اصلی با المان‌های شهری میلان. • بهبود کیفیت پیاده‌راه و افزایش سایه‌اندازی در مسیر. • فعال‌سازی فضاهای نشیمن با برنامه‌های اجتماعی. • حفظ و تقویت نظارت طبیعی از طریق طراحی نماها و پاشورها.

تحلیل کالبدی - اسفند ۱۴۰۲

دانشجوی معماری و شهرسازی

تحلیل کالبدی، آکسونومتری و الگوی رفتاری خیابان مقداد (شکل ۴)

۴. شناسایی زمینه‌ها (Context)

در طراحی شهری زمینه‌گرا، شناخت زمینه‌های اجتماعی، فرهنگی و فضایی اهمیت زیادی دارد. در محله کوثر چند زمینه مهم قابل تشخیص است.

زمینه اجتماعی: بخش قابل توجهی از ساکنان محله را خانواده‌هایی با موقعیت اجتماعی و شغلی خاص تشکیل می‌دهند. بسیاری از ساکنان این محله از جمله قضات، اساتید دانشگاه و کارمندان دولتی هستند. این گروه‌ها معمولاً به آرامش محیط، امنیت و حفظ حریم خصوصی اهمیت زیادی می‌دهند.

زمینه فرهنگی: فعالیت‌های مذهبی و آیینی در زندگی اجتماعی ساکنان نقش مهمی دارد. در مناسبت‌های مذهبی، برخی خانواده‌ها اقدام به برگزاری مراسم یا توزیع نذری می‌کنند. همچنین مسجد و حسینیه از فضاهای مهم تجمع اجتماعی در محله به شمار می‌روند.

زمینه رفتاری: مشاهدات میدانی نشان می‌دهد که ساکنان محله در طول روز فعالیت‌هایی مانند:

- قدم زدن در کوچه‌ها
- خرید روزمره از بازارچه و نانوايي
- گفتگوهای کوتاه همسایگی
- حضور کودکان در پارک

را انجام می‌دهند. این رفتارها نشان می‌دهد که فضاهای محله باید امکان مکث کوتاه، تعامل محدود و حضور آرام را فراهم کنند.

زمینه فضایی: در محله کوثر مرز میان فضاهای خصوصی و عمومی اهمیت زیادی دارد. ساکنان به حفظ حریم خانه‌ها توجه دارند و در بسیاری از موارد ورودی خانه‌ها دارای عقب‌نشینی یا فضای واسط هستند که نوعی حریم ثانویه ایجاد می‌کند.

۵. نقشه‌برداری رفتاری و پیمایش

در این مرحله نحوه استفاده ساکنان از فضاهای محله بررسی شده است.

رفتارهای روزمره: رفتارهای روزمره ساکنان شامل موارد زیر است:

- قدم زدن در کوچه‌ها
- خرید نان و مایحتاج روزانه

- رفتن به پارک محله
- گفتگوهای کوتاه همسایگی
- استفاده از تراس برای استراحت
- حضور در مراسم مذهبی
- بازی کودکان در فضای پارک

فضاهای تعامل : مهم‌ترین فضاهای تعامل در محله عبارت‌اند از:

- پارک محله
- بازارچه محلی
- نانوایی
- مسجد و حسینیه
- لابی ساختمان‌ها
- تراس خانه‌ها

این فضاها به عنوان نقاطی شناخته می‌شوند که امکان برخوردهای اجتماعی کوتاه و تعامل میان ساکنان را فراهم می‌کنند.

فضاهای کم‌تحرك : برخی فضاها در محله تحرك کمتری دارند، از جمله:

- زمین‌های بایر
- برخی کوچه‌های کم‌عرض
- فضاهای بدون فعالیت اجتماعی

این فضاها می‌توانند به عنوان نقاطی با کیفیت پایین‌تر محیطی در نظر گرفته شوند.

حریم و نظارت طبیعی : در بسیاری از خانه‌ها پنجره‌هایی رو به کوچه وجود دارد که امکان نظارت طبیعی بر فضای محله را فراهم می‌کند. این موضوع یکی از عوامل افزایش احساس امنیت در محله محسوب می‌شود.

۶. تئوری و نظریه‌های پشتیبان

۶-۱. نظریه «فضای قابل دفاع» اسکار نیومن

نظریه فضای قابل دفاع بر این اصل استوار است که طراحی کالبدی می‌تواند احساس مالکیت، نظارت طبیعی و کنترل اجتماعی غیررسمی را تقویت کند. نیومن بیان می‌کند هرچه مرز میان قلمرو عمومی و خصوصی روشن‌تر باشد، امنیت ادراک‌شده و مسئولیت‌پذیری ساکنان بیشتر خواهد شد.

کاربرد در محله کوثر:

- تعریف دقیق مرزهای فضایی
- ایجاد ورودی‌های کنترل‌شده
- تقویت نظارت طبیعی از طریق طراحی بازشوها و دیدهای مناسب
- افزایش حس تعلق و کاهش نفوذپذیری نامطلوب

۶-۲. نظریه «زندگی میان ساختمان‌ها» یان گیل

یان گیل معتقد است کیفیت شهر زمانی ارتقا می‌یابد که فضاهای بین ساختمان‌ها برای پیاده‌روی، مکث، گفتگو و حضور روزمره انسان طراحی شوند. به نظر او، انسان‌محوری و مقیاس پیاده، پایه‌ی شکل‌گیری تعاملات اجتماعی است.

کاربرد در محله کوثر:

- طراحی پیاده‌راه‌های آرام و ایمن
- ایجاد فضاهای مکث در گره‌های محلی
- تشویق به حضور عصرگاهی خانواده‌ها
- تبدیل معابر صرفاً عبوری به فضاهای زندگی روزمره

۶-۳. نظریه محرمیت در معماری ایرانی-اسلامی

در معماری ایرانی-اسلامی، «محرمیت» یکی از اصول بنیادین سازماندهی فضا است. این اصل بر حفظ حریم خانواده، کنترل دید، سلسله‌مراتب ورود و درون‌گرایی تأکید دارد. ساختار هشتی، دالان، حیاط مرکزی و فضاهای نیمه‌خصوصی نمونه‌هایی از این رویکرد هستند.

کاربرد در محله کوثر:

- تقویت سلسله‌مراتب فضای عمومی تا خصوصی
- کاهش دید مستقیم به فضاهای مسکونی
- استفاده از فضاهای نیمه‌عمومی برای تعاملات محدود اما امن
- هماهنگی با سبک زندگی مذهبی و محافظه‌کارانه ساکنان

۴-۶. نظریه قلمروپایی و رفتار محیطی

نظریه قلمروپایی بیان می‌کند که انسان‌ها در فضاهایی که امکان تعریف قلمرو، کنترل دسترسی و احساس مالکیت اجتماعی دارند، رفتار مسئولانه‌تری نشان می‌دهند. این نظریه با رفتار محیطی پیوند مستقیم دارد.

کاربرد در محله کوثر:

- تقویت حس «این فضا متعلق به ماست»
- جلوگیری از تبدیل معابر به فضاهای بی‌هویت
- افزایش مراقبت اجتماعی توسط خود ساکنان
- استفاده از عناصر کالبدی برای تعریف قلمروهای محلی

۵-۶. نظریه خوانایی و تصویر ذهنی شهر

بر اساس دیدگاه کوین لینچ، محیط شهری باید خوانا، قابل شناسایی و دارای عناصر ذهن‌پذیر باشد تا کاربران بتوانند به راحتی در آن حرکت کنند و حس تعلق بیشتری داشته باشند.

کاربرد در محله کوثر:

- تعریف نشانه‌ها و گره‌های محله‌ای
- تقویت هویت بصری
- کمک به تشخیص مسیرها و فضاهای محلی
- کاهش سردرگمی و بی‌هویتی فضایی

۷. تحلیل SWOT

نقاط قوت	نقاط ضعف
آرامش نسبی محله	وجود زمین‌های بایر
امنیت مناسب	عرض کم برخی پیاده‌روها
ترکیب اجتماعی پایدار	یکنواختی جداره‌ها در برخی کوچه‌ها
وجود پارک و فضاهای سبز	ضعف فضاهای مکث و تعامل در بعضی نقاط
دسترسی به خدمات محلی	ناکارآمدی فضای عمومی موجود
فرصت‌ها	تهدیدها
همجواری با باغات و فضاهای سبز پیرامونی	افزایش ساخت‌وساز بدون توجه به حریم
امکان تبدیل زمین‌های بایر به فضاهای عمومی	کاهش تدریجی باغ‌ها و فضاهای سبز اطراف
امکان تقویت فضاهای پیاده	افزایش تردد خودرو در برخی معابر
امکان ایجاد فضاهای جمعی کوچک در محله	کاهش حس تعلق و مهاجرت تدریجی ساکنان

راهبردهای حاصل از SWOT : استفاده از نقاط قوت برای بهره‌گیری از فرصت‌ها:

- تبدیل محله به الگوی «محله آرام و باهویت»
- بهره‌گیری از سرمایه اجتماعی برای تقویت مشارکت محلی
- استفاده از باغات مجاور برای توسعه فضای سبز محله‌ای

کاهش ضعف‌ها با استفاده از فرصت‌ها:

- اصلاح شبکه معابر با تکیه بر الگوهای ایرانی-اسلامی
- ایجاد فضاهای نیمه‌عمومی با کیفیت در نقاط کلیدی
- استفاده از پتانسیل سبز اطراف برای افزایش آسایش محیطی

استفاده از نقاط قوت برای مقابله با تهدیدها:

- تقویت نظارت اجتماعی در برابر ورود مزاحم
- افزایش حس قلمرو و تعلق برای جلوگیری از بی‌هویتی
- تعریف ورودی‌های شاخص و کنترل‌شده برای محله

کاهش ضعف‌ها و پرهیز از تهدیدها:

- کاهش نفوذپذیری نامطلوب معابر
- کنترل آلودگی صوتی بازارچه‌ها
- بهبود کیفیت بصری و عملکردی فضاهای عمومی
- جلوگیری از تضعیف هویت اجتماعی و فضایی محله

جمع‌بندی

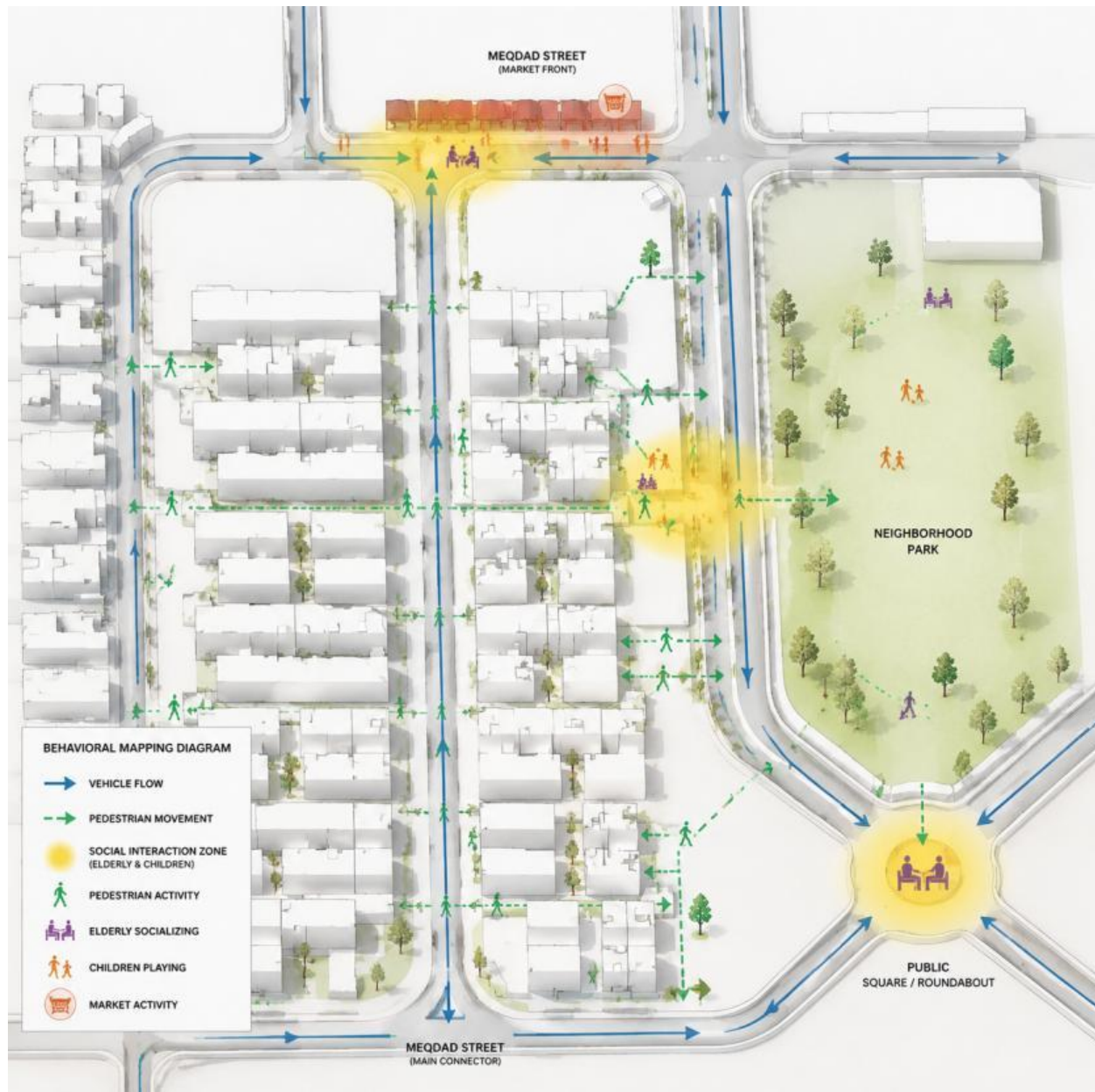
بر اساس مبانی نظری، معیارهای طراحی و تحلیل SWOT، می‌توان نتیجه گرفت که مسئله اصلی محله کوثر، عدم انطباق کالبد موجود با نیازهای فرهنگی، رفتاری و اجتماعی ساکنان است.

راه‌حل اساسی در این پروژه، نرم‌سازی ساختار صلب کالبدی، افزایش حریمیت، ارتقای فضاهای مکث و تقویت تعاملات اجتماعی کنترل‌شده است.

به بیان دیگر، این پژوهش به دنبال آن است که محله‌ای با هویت، امن، آرام و در عین حال زنده و اجتماعی خلق کند؛ محله‌ای که در آن معماری در خدمت سبک زندگی ساکنان باشد.

دانشجویان معماری و شهرسازی ایران

5th Iranian Architecture and
Urbanism Students
International Conference

نمودار نقشه‌برداری رفتاری (جریان حرکتی و زون‌های تعامل) (شکل ۵)

۸. ارائه راهکارها

ارائه راهکارهای طراحی شهری

در این مرحله، بر اساس نتایج حاصل از تحلیل سایت، شناخت زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی ساکنان، نقشه‌برداری رفتاری و همچنین تحلیل SWOT، مجموعه‌ای از راهکارهای طراحی شهری پیشنهاد می‌شود. هدف این راهکارها آن است که ساختار کالبدی محله با الگوهای رفتاری، فرهنگی و اجتماعی ساکنان هماهنگ‌تر شود و شرایط مناسب‌تری برای شکل‌گیری تعاملات همسایگی، افزایش حس تعلق و ارتقای کیفیت محیطی فراهم گردد.

این راهکارها در چند محور اصلی شامل راهکارهای فضایی، کالبدی، اجتماعی، عملکردی و محیطی ارائه می‌شوند.

MOGHADAD STREET NEIGHBORHOOD ENTRANCE

STREET HIERARCHY & CIRCULATION DIAGRAM

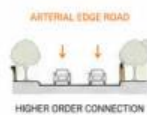
Moghadad Street acts as the main local street spine connecting the neighborhood entrance with the internal residential fabric. Cul-de-sac alleys branch off to serve individual housing clusters, providing privacy and limiting through traffic.

LEGEND

- ARTERIAL EDGE ROAD (HIGHER ORDER)
- MAIN LOCAL STREET (MOGHADAD STREET)
- MOVEMENT & CIRCULATION
- CUL-DE-SAC ALLEYS (LOCAL ACCESS)
- BUILDING MASSES
- TREES / GREEN ELEMENTS

0 25 50 100m

۸-۱. تقویت حرکت پیاده و ارتقای کیفیت مسیرهای پیاده

یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های شکل‌گیری تعاملات اجتماعی در محله‌های مسکونی، کیفیت حرکت پیاده است. بررسی‌های میدانی نشان می‌دهد که در برخی معابر محله کوثر عرض پیاده‌روها محدود است و در برخی نقاط حرکت خودرو بر فضای خیابان غلبه دارد. این وضعیت می‌تواند حضور پیاده و تعاملات اجتماعی را کاهش دهد.

برای بهبود این وضعیت، اقدامات زیر پیشنهاد می‌شود:

- افزایش عرض پیاده‌روها در معابر اصلی محله
- استفاده از کفسازی مناسب و یکپارچه برای مسیرهای پیاده
- ایجاد مسیرهای پیاده ایمن و خوانا در امتداد معابر محله
- کاهش سرعت حرکت خودرو در کوچه‌های مسکونی از طریق عناصر آرام‌ساز ترافیکی
- تقویت پیوستگی مسیرهای پیاده میان فضاهای مهم محله مانند پارک، مسجد، بازارچه و نانوایی

بهبود کیفیت مسیرهای پیاده می‌تواند باعث افزایش حضور ساکنان در فضاهای محله و شکل‌گیری تعاملات روزمره میان همسایگان شود.

۸-۲. فعال‌سازی زمین‌های بایر و فضاهای بلااستفاده

در برخی نقاط محله کوثر زمین‌هایی وجود دارد که هنوز ساخته نشده‌اند یا به صورت رها شده باقی مانده‌اند. این زمین‌ها در حال حاضر نقش فعالی در ساختار اجتماعی محله ندارند و گاهی به فضاهای بی‌استفاده تبدیل شده‌اند. در طراحی شهری زمینه‌گرا، چنین فضاهایی می‌توانند به فرصت‌هایی برای ایجاد فضاهای جمعی محله‌ای تبدیل شوند. راهکارهای پیشنهادی در این زمینه شامل موارد زیر است:

- تبدیل زمین‌های بایر به پارک‌های کوچک محله‌ای
- ایجاد فضاهای سبز محلی برای استفاده روزمره ساکنان
- طراحی فضاهای نشستن و مکث در این زمین‌ها
- ایجاد باغچه‌های محله‌ای با مشارکت ساکنان
- تبدیل برخی زمین‌ها به فضاهای بازی کودکان

فعال‌سازی این فضاها می‌تواند باعث افزایش سرزندگی محیطی و تقویت تعاملات اجتماعی در سطح محله شود.

۸-۳. ایجاد فضاهای مکث و تعامل اجتماعی

یکی از ضعف‌های مشاهده‌شده در برخی معابر محله، نبود فضاهای مناسب برای مکث کوتاه، نشستن یا گفتگوهای همسایگی است. در حالی که بسیاری از تعاملات اجتماعی در محله‌های مسکونی در قالب برخوردهای کوتاه و غیررسمی شکل می‌گیرد. برای تقویت این نوع تعاملات، ایجاد فضاهای مکث در نقاط مناسب محله ضروری است. این فضاها می‌توانند در مکان‌های زیر شکل بگیرند:

- تقاطع کوچه‌ها
- کنار مسیرهای پیاده
- اطراف کاربری‌های محلی مانند نانوايي یا بازارچه
- در مجاورت پارک محله

عناصر پیشنهادی برای این فضاها عبارت‌اند از:

- نیمکت‌ها و فضاهای نشستن
- سایه‌بان‌ها و درختان
- فضای سبز کوچک
- نورپردازی مناسب
- عناصر شهری کوچک مانند آب‌نما یا گلدان‌های شهری

چنین فضاهایی می‌توانند به گره‌های اجتماعی کوچک در مقیاس محله تبدیل شوند.

۸-۴. تقویت حریم و سلسله‌مراتب فضایی در ورودی خانه‌ها

با توجه به ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی ساکنان محله کوثر، حفظ حریم خصوصی اهمیت زیادی دارد. در بسیاری از خانه‌های محله، ورودی‌ها دارای عقب‌نشینی یا فضای واسط هستند که نوعی حریم ثانویه میان فضای عمومی کوچه و فضای خصوصی خانه ایجاد می‌کند.

برای تقویت این ویژگی، اقدامات زیر پیشنهاد می‌شود:

- طراحی فضاهای نیمه‌خصوصی در مقابل ورودی ساختمان‌ها
- استفاده از عناصر کالبدی مانند نرده‌ها، گلدان‌ها و اختلاف سطح برای تعریف حریم
- کاهش دید مستقیم از معبر به داخل واحدهای مسکونی
- ایجاد سلسله‌مراتب فضایی از فضای عمومی به نیمه‌عمومی و سپس خصوصی

تقویت این سلسله‌مراتب فضایی می‌تواند باعث افزایش احساس امنیت و آسایش روانی ساکنان شود.

۵-۸. بهبود کیفیت بصری جداره‌های معابر

در برخی کوچه‌های محله کوثر، جداره‌های ساختمانی یکنواخت و فاقد تنوع بصری هستند. این یکنواختی می‌تواند بر کیفیت ادراک فضایی و جذابیت محیطی تأثیر منفی بگذارد.

برای بهبود کیفیت بصری جداره‌ها، اقدامات زیر پیشنهاد می‌شود:

- استفاده از پوشش‌های گیاهی در جداره‌ها
- ایجاد تنوع در عناصر معماری مانند بالکن‌ها و پنجره‌ها
- استفاده از نورپردازی مناسب در معابر
- استفاده از مصالح هماهنگ و باکیفیت در جداره‌ها
- نصب عناصر هنری شهری در برخی نقاط محله

بهبود کیفیت بصری معابر می‌تواند به افزایش هویت محله و ارتقای تجربه فضایی ساکنان کمک کند.

۶-۸. تقویت فضاهای اجتماعی محله

در محله کوثر برخی فضاها مانند پارک محله، مسجد، بازارچه و نانوايي نقش مهمی در تعاملات اجتماعی دارند. این فضاها در واقع به عنوان گره‌های اجتماعی محله عمل می‌کنند.

برای تقویت نقش این فضاها اقدامات زیر پیشنهاد می‌شود:

- بهبود کیفیت طراحی پارک محله
- افزایش امکانات نشستن و مکث در اطراف پارک
- ساماندهی فضای اطراف بازارچه محلی
- تقویت فضای جمعی در اطراف مسجد
- ایجاد فضاهای کوچک تجمع در اطراف خدمات محلی

تقویت این گره‌های اجتماعی می‌تواند باعث افزایش تعاملات روزمره میان ساکنان و شکل‌گیری روابط همسایگی پایدار شود.

۷-۸. افزایش امنیت محیطی از طریق نظارت طبیعی

امنیت محیطی یکی از عوامل مهم در افزایش کیفیت زندگی در محله‌های مسکونی است. در محله کوثر وجود پنجره‌ها و بالکن‌های رو به معابر امکان نظارت طبیعی ساکنان بر فضای محله را فراهم کرده است.

برای تقویت این ویژگی اقدامات زیر پیشنهاد می‌شود:

- حفظ دید مناسب از ساختمان‌ها به فضای کوچه
- پرهیز از ایجاد فضاهای کور و بدون دید
- بهبود نورپردازی معابر در شب
- فعال نگه داشتن فضاهای عمومی در ساعات مختلف روز

این اقدامات می‌تواند باعث افزایش احساس امنیت و کاهش فضاهای بی‌دفاع شهری شود.

جمع‌بندی راهکارها

مجموعه راهکارهای پیشنهادی در این مرحله با هدف هماهنگ‌سازی ساختار کالبدی محله با زمینه‌های اجتماعی و رفتاری ساکنان ارائه شده است. این راهکارها تلاش می‌کنند با تقویت حرکت پیاده، ایجاد فضاهای مکث، فعال‌سازی فضاهای بلااستفاده، بهبود کیفیت بصری محیط و تقویت گره‌های اجتماعی محله، شرایط مناسب‌تری برای شکل‌گیری تعاملات همسایگی فراهم کنند.

دانشجویان معماری و شهرسازی ایران

5th Iranian Architecture and
Urbanism Students
International Conference

در نتیجه انتظار می‌رود که با اجرای این راهکارها، محله کوثر به محیطی آرام، امن، دارای هویت محلی و برخوردار از تعاملات اجتماعی متناسب با سبک زندگی ساکنان تبدیل شود.

با توجه به نتایج تحلیل‌ها، راهکارهای زیر برای بهبود کیفیت فضایی محله پیشنهاد می‌شود:

دانشجویان معماری و شهرسازی ایران

5th Iranian Architecture and
Urbanism Students
International Conference

تقویت فضاهای پیاده : بهبود کیفیت پیاده‌روها، افزایش عرض مسیرهای پیاده و استفاده از کف‌سازی مناسب می‌تواند حرکت پیاده در محله را راحت‌تر کند.

دانشجویان معماری و شهرسازی ایران

5th Iranian Architecture and
Urbanism Students
International Conference

فعال‌سازی زمین‌های بایر : زمین‌های بایر می‌توانند به فضاهایی مانند پارک محلی کوچک، فضای نشستن یا فضای سبز محله‌ای تبدیل شوند.

ایجاد فضاهای مکث : در برخی نقاط محله می‌توان فضاهایی برای نشستن، گفتگو و توقف کوتاه ایجاد کرد تا تعامل اجتماعی افزایش یابد. تقویت حریم ورودی خانه‌ها : تعریف بهتر ورودی خانه‌ها و ایجاد فضاهای نیمه‌خصوصی می‌تواند به حفظ حریم و افزایش کیفیت فضایی کمک کند. بهبود کیفیت جداره‌ها : افزودن عناصر سبز، نورپردازی مناسب و تنوع در جداره‌ها می‌تواند کیفیت بصری کوچه‌ها را افزایش دهد. تقویت فضاهای اجتماعی : تقویت نقش پارک محله، بازارچه و مسجد به عنوان مراکز تعامل اجتماعی می‌تواند به افزایش حس تعلق ساکنان کمک کند.

دانشجویان معماری و شهرسازی ایران

5th Iranian Architecture and
Urbanism Students
International Conference

دانشجویان معماری و شهرسازی ایران

5th Iranian Architecture and
Urbanism Students
International Conference

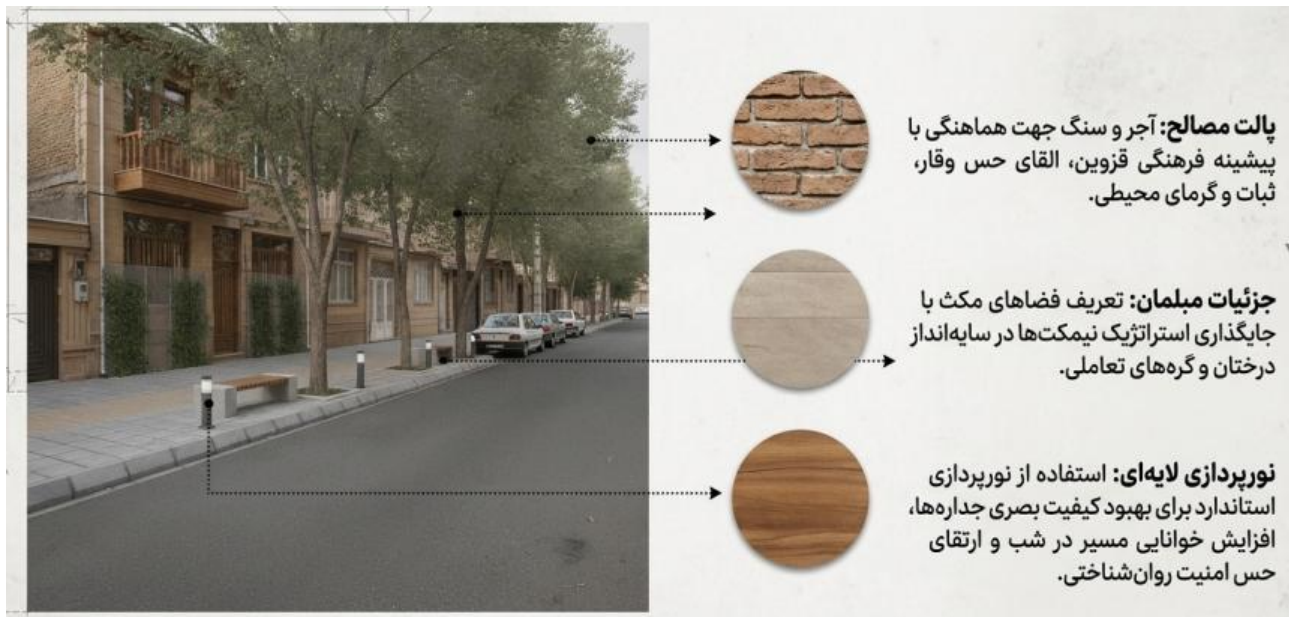
۹. تدوین چشم‌انداز، مأموریت و ارزش‌های طرح

این بخش به عنوان قطب‌نمای هدایت‌گر فرآیند طراحی، چارچوب آرمانی و عملیاتی پروژه را در جهت پاسخگویی به مسائل شناسایی شده در محله کوثر (به‌ویژه تضاد میان ساختار فضایی و منزلت اجتماعی) ترسیم می‌کند.

۹-۱. چشم‌انداز

«تحقق خیابان مقداد به عنوان منظومه‌ای از قرارگاه‌های رفتاری و قارمحور؛ فضایی که در آن هویت مدرن قزوین با الگوهای سکونت‌آرامش‌بخش و انسان‌مدار پیوند می‌خورد.»

- تبیین: چشم‌انداز این پروژه، فراتر از بهسازی کالبدی، رسیدن به مکانی است که در افق ۱۰ ساله، به عنوان الگوی «خیابان محلی پاسخده» در قزوین شناخته شود. در این چشم‌انداز، خیابان مقداد نه فقط یک مسیر برای عبور، بلکه مقصدی برای «حیات مدنی ساکنان» است؛ جایی که کیفیت فضا، بازتاب‌دهنده شأن و منزلت بالای ساکنان (قضا و نخبگان) بوده و بستری برای تجلی «آرامش بصری» و «پویایی کنترل‌شده» فراهم می‌آورد.

چشم‌انداز آینده: خیابان محلی پاسخده - تبدیل بلوک‌ها و لبه‌ها به یک منظومه یکپارچه

۹-۲. مأموریت

«بازآفرینی کالبدی و عملکردی محور مقدار از طریق تبدیل «فضاهای گمشده» به «عرصه‌های جمعی ایمن» با تأکید بر ارتقای نظارت طبیعی و نفوذپذیری بصری.»

تبیین: مأموریت اصلی پروژه، مداخله هوشمندانه در نقاط گسست (مانند اراضی بایر و جداره‌های صلب) است. این مأموریت از طریق سه گام عملیاتی محقق می‌شود:

۱. اصلاح مقطع عرضی: بازپس‌گیری فضا از خودرو و تخصیص آن به پیاده و فضاهای مکث.
۲. مفصل‌بندی اراضی بایر: تبدیل لکه‌های رها شده به پلازاهای محلی و گره‌های اجتماعی (مطابق با نیازهای شناسایی شده در شکل ۳ و ۵).
۳. فعال‌سازی جداره‌ها: جایگزینی دیوارهای بی‌روح با لبه‌های «نرم» و نفوذپذیر که ضمن حفظ حریمیت، پیوند میان درون و بیرون را تقویت کنند.

۹-۳. ارزش‌های محوری

ارزش‌ها، خط قرمزهای طراحی و اصول اخلاقی-حرفه‌ای پروژه هستند که در تمام مراحل طراحی (از ایده تا اجرا) رعایت می‌شوند:

۱. صیانت از حریم و حریمیت: احترام به مرزهای خصوصی ساکنان به عنوان اصلی‌ترین نیاز رفتاری در کوی قضات؛ به گونه‌ای که تعاملات اجتماعی محل آرامش‌بخش نباشد.
۲. امنیت مبتنی بر حضور: گذار از امنیت فیزیکی (دیوارهای بلند) به امنیت مدنی (نظارت چشم‌های ناظر در خیابان) از طریق طراحی لبه‌های فعال.
۳. وقار و تشخص بصری: استفاده از الگوها و مصالحی که با پیشینه فرهنگی قزوین و منزلت اجتماعی ساکنان همخوانی داشته و از اغتشاش بصری بپرهیزد.
۴. عدالت فضایی و شمولیت اجتماعی: طراحی فضاهایی که برای تمام گروه‌های سنی (به‌ویژه سالمندان و کودکان که در شکل ۲ به عنوان کاربران کلیدی شناسایی شدند) قابل دسترس و امن باشد.

دانشجویان معماری و شهرسازی ایران

5th Iranian Architecture and
Urbanism Students
International Conference

۱۰. طراحی نهایی (Design Finalization)

در این مرحله، بر اساس نتایج تحلیل‌های پیشین شامل تحلیل پیکره‌بندی فضا، نقشه‌برداری رفتاری، تحلیل SWOT و اسناد هدایت طراحی (چشم‌انداز و مأموریت محله)، راهکارهای کالبدی برای بازآفرینی محور خیابان مقدار ارائه می‌شود. هدف این مرحله، گذار از وضع موجود به یک خیابان محله‌پایه با اولویت‌بخشی به حضور اجتماعی و ایمنی سکونت است.

۱-۱۰. مکان‌نمایی پاتوق‌های اجتماعی و گره‌های تعامل

طراحی پاتوق‌ها بر پایه رویکرد «سرزندگی شهری» و با هدف تبدیل فضاهای رها شده به قرارگاه‌های رفتاری صورت می‌گیرد. بر اساس نظریات (Gehl ۲۰۱۰)، ایجاد «فضاهای مکث» در مقیاس خرد، محرک اصلی حضور اجتماعی است.

- **پلازاهای محلی:** زمین‌های بایر جبهه غربی و لبه جنوبی با طراحی کف‌سازی متمایز، نشیمن‌های گروهی و سایه‌انداز به پلازاهای کوچک محلی تبدیل می‌شوند تا نیاز به تعاملات روزمره ساکنان را پاسخ دهند.
- **گره‌های مفصلی:** در تقاطع کوچه‌ها با خیابان مقدار، با ایجاد عقب‌نشینی‌های موضعی و جانمایی مبلمان شهری، بستری برای برخوردهای تصادفی و تعاملات همسایگی فراهم می‌آید که طبق دیدگاه Jacobs (۱۹۶۱)، نقشی کلیدی در انسجام اجتماعی محله ایفا می‌کند.
- **کانون‌های خدماتی:** پیرامون کاربری‌های روزمره (نانوایی، بازارچه، مسجد)، طراحی عرصه‌ها به‌منظور سازمان‌دهی قلمرو عمومی و ارتقای کیفیت توقف، جهت جلوگیری از آسفتگی فضایی و تقویت حضور فعال صورت می‌گیرد.

۱۰-۲. طراحی بدنه و ارتقای نظارت طبیعی

هدف در طراحی جداره‌ها، عبور از لبه‌های صلب و ایزوله به لبه‌های «نفوذپذیر و فعال» است. بر اساس نظریه «فضای قابل دفاع» (Newman ۱۹۷۲)، تقویت مرزهای قلمرویی و نظارت طبیعی، عامل اصلی پیشگیری از جرم در محیط‌های مسکونی است.

- **تقویت نفوذپذیری:** ساماندهی بازشوها و شکست‌های خط بنا (Building Line) جهت ایجاد «چشم‌های ناظر بر خیابان» (Jacobs, ۱۹۶۱) انجام می‌گیرد.
- **سلسله‌مراتب فضایی:** تعریف پیش‌فضاها، نیمه‌خصوصی (از طریق اختلاف سطح، نرده‌های کوتاه و باغچه‌های ورودی) جهت تفکیک حریم عمومی از خصوصی، بدون ایجاد گسست اجتماعی.
- **تلطیف بصری:** بهره‌گیری از دیوار سبز و پوشش گیاهی عمودی در بدنه بناهای باکیفیت پایین، جهت بهبود سیمای خیابان و کاهش خشونت بصری.

۱۰-۳. مبلمان شهری و هویت‌بخشی

مبلمان شهری در این طرح به عنوان ابزاری برای تنظیم روابط رفتاری عمل می‌کند (Gehl, ۲۰۱۰).

- **عناصر نشستن:** استقرار نیمکت‌ها در نقاط سایه‌گیر و در مجاورت گره‌های تعامل با چیدمان گفت‌وگومحور، جهت افزایش زمان ماندگاری ساکنان.
- **نورپردازی هویتی:** استفاده از نور خطی در مسیر پیاده و نور نقطه‌ای گرم در پاتوق‌ها، جهت حذف نقاط کور و افزایش امنیت شبانه.
- **نشانه‌های شهری:** نصب المان‌های الهام‌گرفته از معماری و پیشینه تاریخی قزوین در گره‌های شاخص جهت ارتقای خوانایی فضایی (Lynch, ۱۹۶۰) و تقویت حس تعلق مکانی.

۱۰-۴. اصلاح مقطع عرضی و آرام‌سازی ترافیک

مطابق با رویکرد «خیابان‌های زیست‌پذیر» (Appleyard ۱۹۸۱)، اولویت در طراحی خیابان مقدار از سواره به پیاده تغییر یافته است.

- **تعریض پیاده‌روها:** بازتعریف مقطع عرضی جهت اختصاص فضای بیشتر به پیاده و ایجاد نوارهای سبز (باغچه‌های طولی) به عنوان فضای واسطه.
- **کف‌سازی خوانا:** استفاده از الگوی کف‌سازی یکپارچه و متمایز در تقاطع‌ها و نقاط مکث جهت کاهش سرعت خودرو و هدایت رفتاری کاربران.

- آرام‌سازی ترافیک: اعمال تدابیر فیزیکی نظیر تغییر جنس کف در نقاط حساس، شکست‌های ملایم در مسیر حرکت خودرو و کنترل پارک حاشیه‌ای جهت کاهش سرعت وسایل نقلیه و تأمین امنیت کودکان و سالمندان.

۱۱. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بازآفرینی خیابان مقدار در محله کوثر، نشان داد که مسئله اصلی این محور نه کمبود زیرساخت، بلکه گسست میان ساختار کالبدی صلب و نیازهای رفتاری-اجتماعی ساکنان است. تحلیل‌ها روشن ساختند که امنیت، سرزندگی و تعاملات اجتماعی در این بافت ویژه، تنها هنگامی پایدار می‌شوند که طراحی شهری بتواند به‌صورت هم‌زمان دو مطالبه کلیدی را برآورده سازد: صیانت از محرمیت و تقویت حضور مدنی در عرصه عمومی. نتیجه تحقیق بیانگر این است که امنیت در خیابان مقدار از مسیر «انسداد فیزیکی» یا کنترل‌های سخت‌افزاری حاصل نمی‌شود، بلکه با شفاف‌سازی قلمروها، فعال‌سازی نقاط بی‌دفاع و هدایت نظارت طبیعی تقویت می‌گردد. تبدیل زمین‌های بایر به فضاهای مکث کوچک‌مقیاس، اصلاح مقطع عرضی به نفع پیاده و طراحی لبه‌های نفوذپذیر همراه با پیش‌فادهای ورودی، بیشترین تأثیر را در افزایش احساس امنیت و کاهش رفتارهای ناهنجار داشته‌اند. در این میان، تعریف فضاهای نیمه‌خصوصی-نیمه‌عمومی به عنوان «فیلتر محرمیت» توانست تداخل سنتی میان تعامل و خلوت را برطرف کند. برآیند این اقدامات، خیابان مقدار را از یک محور عبوری کم‌جان، به قرارگاهی رفتاری و وقارمحور تبدیل می‌کند؛ فضایی که در آن حضور اختیاری ساکنان، نظارت طبیعی را تقویت می‌کند و این نظارت، خود امنیت را پشتیبانی می‌کند. این چرخه‌ی «طراحی

دانشجویان معماری و شهرسازی ایران

5th Iranian Architecture and Urbanism Students International Conference

کالبدی → حضور مدنی → امنیت پایدار» به عنوان دستاورد نظری و تجربی پژوهش، قابلیت تعمیم به بافت‌های مسکونی مشابه را دارد. در نتیجه، خیابان مقدار به الگویی از خیابان محلی پاسخده بدل می‌شود؛ الگویی که نشان می‌دهد می‌توان بدون فداکردن محرمیت و آرامش بومی محله، عرصه عمومی را فعال کرد و امنیت را به شکلی طبیعی، مشارکتی و پایدار ارتقا داد. این رویکرد زمینه‌گرا، در آینده می‌تواند به عنوان چارچوب هدایت طراحی در بازآفرینی دیگر محلات مسکونی قزوین و شهرهای مشابه مورد استفاده قرار گیرد. طرح نهایی خیابان مقدار با ترکیب رویکردهای «فضای قابل دفاع» (Newman, ۱۹۷۲) و «سرزندگی شهری» (Jacobs, ۱۹۶۱)، بستری فراهم می‌آورد که در آن امنیت نه از طریق محدودسازی، بلکه از طریق ارتقای حضورپذیری و تعریف سلسله‌مراتب قلمرویی تأمین می‌شود. این طراحی در نهایت، خیابان مقدار را به یک شبکه منسجم از قرارگاه‌های رفتاری تبدیل می‌کند که تعادل میان آسایش سکونتی و پویایی اجتماعی را در مقیاس محله تضمین می‌نماید.

منابع انگلیسی

1. Alexander, C., Ishikawa, S., & Silverstein, M. (1977). *A Pattern Language: Towns, Buildings, Construction*. New York: Oxford University Press.
2. Appleyard, D. (1981). *Livable Streets*. Berkeley: University of California Press.
3. Carmona, M. (2010). *Public Places, Urban Spaces: The Dimensions of Urban Design*. Oxford: Architectural Press.
4. Carmona, M., Heath, T., Oc, T., & Tiesdell, S. (2003). *Public Places – Urban Spaces: The Dimensions of Urban Design*. Oxford: Architectural Press.
5. Gehl, J. (2010). *Cities for People*. Washington, DC: Island Press.
6. Gehl, J. (2011). *Life Between Buildings: Using Public Space*. Washington, DC: Island Press.
7. Hillier, B., & Hanson, J. (1984). *The Social Logic of Space*. Cambridge: Cambridge University Press.
8. Jacobs, J. (1961). *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Random House.
9. Lang, J. (1987). *Creating Architectural Theory: The Role of the Behavioral Sciences in Environmental Design*. New York: Van Nostrand Reinhold.
10. Lynch, K. (1960). *The Image of the City*. Cambridge, MA: MIT Press.
11. Madanipour, A. (2003). *Public and Private Spaces of the City*. London: Routledge.
12. Marcus, C. C., & Francis, C. (1998). *People Places: Design Guidelines for Urban Open Space*. New York: John Wiley & Sons.
13. Newman, O. (1972). *Defensible Space: Crime Prevention Through Urban Design*. New York: Macmillan.
14. Rapoport, A. (1977). *Human Aspects of Urban Form: Towards a Man–Environment Approach to Urban Form and Design*. Oxford: Pergamon Press.

15. Whyte, W. H. (1980). *The Social Life of Small Urban Spaces*. Washington, DC: Conservation Foundation.
16. Bentley, I., Alcock, A., Murrain, P., McGlynn, S., & Smith, G. (1985). *Responsive Environments: A Manual for Designers*. London: Architectural Press.
17. Tibbalds, F. (1992). *Making People-Friendly Towns: Improving the Public Environment in Towns and Cities*. London: Longman.
18. Montgomery, J. (1998). Making a city: Urbanity, vitality and urban design. *Journal of Urban Design*, 3(1), 93–116.

منابع فارسی پیشنهادی

۱. بحرینی، سید حسین. (۱۳۷۷). *فرآیند طراحی شهری*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۲. پاکزاد، جهانشاه. (۱۳۸۵). *راهنمای طراحی فضاهای شهری در ایران*. تهران: وزارت مسکن و شهرسازی / مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری.
۳. پاکزاد، جهانشاه. (۱۳۸۶). *مبانی نظری و فرآیند طراحی شهری*. تهران: انتشارات شهیدی.
۴. توسلی، محمود. (۱۳۸۱). *طراحی شهری در بافت قدیم شهرهای ایران*. تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.
۵. حبیبی، سید محسن. (۱۳۷۸). *از شار تا شهر: تحلیلی تاریخی از مفهوم شهر و سیمای کالبدی آن*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۶. حبیبی، سید محسن؛ و مقصودی، ملیحه. (۱۳۸۱). *مرمت شهری*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۷. سلطان‌زاده، حسین. (۱۳۸۵). *فضاهای شهری در بافت‌های تاریخی ایران*. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
۸. شکیبامنش، امیر. (۱۳۸۷). *طراحی شهری؛ مبانی، نظریه‌ها و روش‌ها*. تهران: انتشارات علم معمار.
۹. گلکار، کورش. (۱۳۷۹). *کاوشی در تعریف طراحی شهری*. مجله صفا، دانشگاه شهید بهشتی.
۱۰. گلکار، کورش. (۱۳۸۰). *سازنده‌های کیفیت طراحی شهری*. مجله صفا، دانشگاه شهید بهشتی.
۱۱. لینچ، کوین. (ترجمه منوچهر مزینی). *سیمای شهر*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۱۲. جیکوبز، جین. (ترجمه حمیدرضا پارسی و آرزو افلاطونی). *مرگ و زندگی شهرهای بزرگ آمریکایی*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۱۳. گهل، یان. (ترجمه‌های فارسی موجود). *زندگی میان ساختمان‌ها: استفاده از فضای عمومی*. تهران: ناشر بر اساس نسخه در دسترس.
۱۴. ریوپورت، آموس. (ترجمه‌های فارسی موجود). *معنی محیط ساخته‌شده: رویکردی به ارتباط غیرکلامی*. تهران: ناشر بر اساس نسخه در دسترس.
۱۵. نقی‌زاده، محمد. (۱۳۸۵). *معماری و شهرسازی اسلامی*. تهران: انتشارات راهیان.

دانشجویان معماری و شهرسازی ایران

5th Iranian Architecture and
Urbanism Students
International Conference

منابع مرتبط با اسناد و مطالعات شهری

۱. وزارت راه و شهرسازی. ضوابط و مقررات طراحی شهری و شهرسازی در ایران. تهران: معاونت شهرسازی و معماری.
۲. وزارت راه و شهرسازی. راهنمای طراحی فضاهای شهری. تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.
۳. شهرداری قزوین. طرح تفصیلی شهر قزوین. قزوین: شهرداری قزوین.
۴. شهرداری قزوین. اسناد و نقشه‌های پایه شهری منطقه مینودر و محله کوثر. قزوین: شهرداری قزوین.
۵. مرکز آمار ایران. نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن. تهران: مرکز آمار ایران.

پژوهش حاضر با عنوان «بازآفرینی خیابان مقداد قزوین؛ راهبردی برای امنیت و تعاملات اجتماعی مبتنی بر الگوهای رفتاری و منزلت فرهنگی» با تمرکز بر خیابان مقداد در محله کوثر شهر قزوین شکل گرفته است. این محور، به دلیل نقش ارتباطی، همجواری با فضاهای خدماتی و مسکونی، وجود زمین‌های بایر، جداره‌های نسبتاً صلب و نیاز هم‌زمان ساکنان به امنیت، آرامش، حریمیت و تعاملات کنترل‌شده، نمونه‌ای مناسب برای بررسی رابطه میان کالبد شهری و رفتار اجتماعی محسوب می‌شود. پژوهش حاضر با عنوان «بازآفرینی خیابان مقداد قزوین؛ راهبردی برای امنیت و تعاملات اجتماعی مبتنی بر الگوهای رفتاری و منزلت فرهنگی» به بررسی امکان تبدیل خیابان مقداد در محله کوثر به یک فضای محلی پاسخده، امن و واجد ظرفیت تعاملات اجتماعی می‌پردازد. این محور، به دلیل وجود زمین‌های بایر، جداره‌های صلب، ضعف فضاهای مکث و نیاز هم‌زمان ساکنان به حریمیت، آرامش و امنیت، به‌عنوان بستر مداخله انتخاب شده است.

در این پژوهش، با تکیه بر شناخت میدانی، تحلیل رفتاری و مبانی نظری طراحی شهری، راهکارهایی همچون فعال‌سازی اراضی بلااستفاده، تقویت پیاده‌مداری، آرام‌سازی ترافیک، بهبود جداره‌ها، تعریف قلمروهای میانی و ارتقای نظارت طبیعی پیشنهاد شده است. هدف نهایی طرح، بازآفرینی خیابان مقداد به‌عنوان خیابانی محلی، باوقار، امن و زمینه‌گراست که در آن تعاملات اجتماعی و منزلت فرهنگی ساکنان به‌صورت هم‌زمان تقویت شوند.

این پژوهش با راهنمایی و نظارت استاد گرانقدر، جناب آقای دکتر نوید سعیدی رضوانی، و در چارچوب مطالعات دوره دکتری طراحی شهری در دانشگاه آزاد اسلامی واحد قزوین، گروه معماری و شهرسازی تهیه شده است. امید است نتایج آن بتواند ضمن کمک به ارتقای کیفیت محیطی محله کوثر، در تدوین رویکردهای مشابه برای بازآفرینی محلات مسکونی شهر قزوین و سایر شهرهای ایران نیز مورد استفاده قرار گیرد.